

Potreba revolucije kao revolucija potreba

nikola poplašen

Ljudske potrebe obuhvataju sve, odnosno obuhvaćene su onim što konstituiše sve. Potreba je i ono što je potisnuto u tamne dubine ne-svesnog, i ono što držimo, usvojivši ga prethodno od nama nepoznatog subjekta, kao sadržaj vlastitog morala i ličnosti. Potreba je i hleb kao uslov biotičke egzistencije, i možda nedostižna ideja-ideal, koja se ponekad preferira biotičkom vegetiranju. Potreba je i ono što traži i (do)nosi telo, kao i ono što se oblikuje i rasteće duhom, što se želi ili ne želi, o čemu se sanja i što se potiskuje u zaborav. Ljudska potreba je neumoljiva i »nesentimentalna« istina, kao i ružičasta i slatkorečiva iluzija. Ljudska potreba je egzistencija drugog za naše potvrđivanje, kao što je naša potreba da smo potrebni drugom za njegovu potrebu potvrđivanja. Potreba je i odsustvo drugog, samoća. Ljudska potreba je stvaralaštvo i afirmacija života, kao što je potreba mehanička rutina, destrukcija i smrt. Na kraju krajeva, potrebe su područje svakodnevnog i nesvakodnevnog, isto kao što su područje ljudskog i neljudskog.

Obuhvatiti sve potrebe, obuhvatiti potrebe što ih implicira i sadrži sve, moguće je jedino unutar literarnog stvaralaštva ili unutar jedne teorije (filosofije) što svoj »predmet« utvrđuje identifikacijom svega, identifikacijom svakodnevnog života kao totaliteta. Drugi (naučni) oblici reflektiranja imaju mnogo manje ambicije. Oni fiksiraju ili prostor i/ili vreme u kojem će potrebe istraživati, ili fiksiraju (ponekad, uz to) podeljenost potreba unutar određenog pristupa (određenu klasifikaciju, sistematizaciju, diferencijaciju i sl. — određene naučne principe). Takvo fiksiranje pretpostavki dozvoljava nauci da u svome elementu (refleksivnom mišljenju) analizira, razbija i lomi ljudsku potrebitost, da uobličava, formuliše i sintetizuje ljudske potrebe. Da ih intonira pozitivnim ili negativnim atributima — da ih valorizuje. Ili da odustaje od toga. Najkraće, nauka parazitira na vlastitim pretpostavkama sve dok nastoji da se očuva kao nauka, dok govori kao nauka (uzgred, ovo je univerzalna »sudbina« nauke, i kada je reč o naukama koje »nemaju posla« s potrebama). Drugim rečima, ono šta i kako o potrebama govore socijalna antropologija, ekonomija, psihologija, socijalna psihologija, sociologija itd., znači, da je reč o parcijalnom pristupu, o određenom aspektu potreba.

Sa stanovišta revolucije, ljudske potrebe možemo diferencirati na biotičke, kulturalne i radikalne. Određenje *biotičkih potreba* ne iscrpljuje se modalitetima »primaran«, »biološki«, »egzistencijalan« i sl. Iako je njihovo zadovoljenje elementarna pretpostavka biotičkog postojanja, to u isto vreme nije dovoljan uslov ljudskog postojanja. *Kulturalne potrebe* upućuju na činjenicu istorijske redukcije biološkog determinizma u čovekovom životu, i, k tome, na novo istorijski stvoreno područje potreba. *Radikalne potrebe* odgovaraju čovekovoj potrebi da stvara, da humanizuje prirodne sadržaje (tzv. »subjektivnu« i »objektivnu« prirodu), čovekovoj potrebi da potvrđuje sebe i druge kao ljude. U ovom smislu sve druge potrebe nalaze svoj izvor i smisao u radikalnosti. Stoga su radikalne potrebe demijurg kulturalnih potreba i kulturalne modifikacije biotičkih potreba. Univerzalna otvorenost radikalnih potreba drži otvorenom i mogućnost da se čovek uvek potvrđuje na nov, jedinstven i neponovljiv način, kroz nove kulturalne modalitete.

Predložena diferencijacija potreba neposredno proizlazi iz razlikovanja *radne i praktične* forme delatnosti. Stoga je i obrazlaganje radikalnog nivoa potreba neophodno vezivati za sadržaj epohalne revolucije u smislu oljuđenja čovekova života.

Svakako se ne radi o kompleksu potreba koji egzistira pored ostalih ili nezavisno od njih. Radi se o procesu radikalizacije celine ljudskih potreba, čak i onih — kao što je, na primer, potreba za biotičkom reprodukcijom ili za zadovoljenjem gladi — za koje se na prvi pogled čini da su autonomne ili udaljene od »čiste ljudske supstance«.

Procesu radikalizacije potreba čvrsto su se isprečili bedemi Kapitala. Rušenje bedema Kapitala, kao centralni zadatak revolucije, ne podrazumeva isključivo zbivanja u socijalnom ambijentu. Jer, uporedo sa socijalnom revolucijom dešava se, treba da se desi, kao neizostavan pratilac i rezultat socijalne revolucije, kao njen meta-fizički aspekt, konstituisanje novog čoveka koji se kroz samoodređenje oslobađa zlih učinaka rada.

Najavu ovog, radikalnog aspekta revolucije, Marks je pokušao skicirati u *Ekonomsko-filosofskim rukopisima*, iskazima o »potpunoj ljudskoj emancipaciji svih ljudskih čula i svojstava«. Tvrdnja da su čula društvenog čoveka drukčija od čula nedruštvenog čoveka, upućuje na mogućnost drukčije percepcije sebe, drugoga, sveta i prirode. Naime, emancipovana čula odbijaju monofunkcionalnu ulogu pasivnog receptora, koju im nameće klasno društvo, odbijaju instrumentalni razum kao osnovnu polugu kojom kapitalizam oblikuje čulnost. Represija čulnosti u savremenom svetu, pored ostalog, održava se (i) ideološkom funkcijom jezika. Kao proizvod načina života u određenom društvu, jezik već formulacijom određenog predmeta ili odnosa, ili odsustvom takve formulacije, upućuje kako će i da li će taj predmet ili odnos biti percipirani i doživljeni. Na primer, dok za označavanje određenog odnosa prema čokoladi, rakiji, psu, detetu ili osobi suprotnog pola raspoložemo samo jednom rečju — voleti, u isto vreme za automobile, koji se razlikuju samo u efemernim detaljima, koristimo desetine i stotine reči. Nije teško utvrditi da naš govor o osećanjima više predstavlja razmišljanje o osećanjima na bazi refleksivnog iskustva, nego što je to ekspresivna artikulacija osećanja samih. Jezička redukcija bogatstva životnih tokova, i sledstveno percepcije, odista nas sprečava da uvidimo da car hoda nag, bez ikakvog ruha.

»Radikalni senzibilitet«, kako kaže H. Markuze, podrazumeva »delatnu, konstitutivnu ulogu čula u formiranju razuma, tj. onih kategorija pomoću kojih se svet sistematizuje, saznaje i menja« (up. *Kontrarevolucija i revolt*, "Grafos", Beograd, 1979, str. 65). Afirmacijom oslobođene čulnosti kao »ljudske suštinske snage« i priroda će izgubiti svoju »golu korisnost« (Marks) kao određenje. Na taj način prerrefleksivno iskustvo učestvovala u konstituciji stvarnosti kao »ljudske stvarnosti«. Jer, stvarnost ne čine samo kamen, kuća i automobil koji opažamo, i čovek koga vidimo i kako ga vidimo. Stvarnost nije zbir stvari. Ona je i ono što je prethodilo poretku percipiranog sveta i, ujedno, figurom ljudi i stvari osenčena budućnost. Ona je i fizička i meta-fizička. Stvarnost je rezultat stvaranja i, ujedno, stvarnost je stvaranje rezultata. Upravo je ljudska stvarnost, kao čovekovo samostvaranje, najopštiji izraz radikalizovanih ljudskih potreba. Čoveku ljudske stvarnosti, verujem, neće biti potrebne metafizičke rasprave da bi dokučio suštinu ljudske stvarnosti. Ona će biti, naprosto, njegov život.

Kroz odustajanje od beskonačnog napora diskurzivnog obrazlaganja istine, umetnost je, izgleda, najbliža tom mogućem liku čoveka. Emancipacija čulnosti i radikalni senzibilitet sve se više otkrivaju u savremenim tendencijama u umetnosti, koliko mi je poznato, prvenstveno u poeziji i skulpturi. Bez deskripcije i metafora, uz fascinirajuću redukciju jezičkog materijala, savremeni pesnik uspešno prezentira inventivnost svoga bića. Drvo i kamen iz prirode ne egzistiraju za čoveka (samo) nakon mukotrpne obrade, pri-siljeni u određenu formu. Dovoljno je nekoliko rafiniranih poteza skulptorove ruke i oka, koji će kamen osloboditi suvišnih naslaga, pa da se oko obrazovano za lepotu oblika odnosi »prema stvari zbog stvari same« (Marks), da se doživi »logos« kamena. Ali ni umetnosti nije lako istrajati u potrazi za istinom, u bekstvu iz otuđenja u otuđenje. Koliko je samo zreom slikaru potrebno vremena da se vrati dečijoj inventivnosti, da strujom ne-kanalisane percepcije usvoji i na platnu predoči jednostavni »dah« prirode.

Nisu samo tendencije u savremenoj umetnosti paradigma radikalizacije potreba. Sve što se zbililo i kako se zbililo u istoriji čovečanstva, u oblasti umetničkog stvaralaštva govori o dimenziji radikalizacije ljudskih potreba. Druga je stvar što su određeni društveni segmenti umetničko stvaralaštvo, kao i stvaralaštvo uopšte, koristili ili koriste radi samoopravdanja ili u cilju realizacije posebnih interesa. Svugde gde je očigledna neutilitarna ljudska tvorevina, očigledno se radi o radikalnoj ljudskoj potrebi — od figuracija, crteža i duboreza na zidinama pećina, ornamenata na grnčariji i nastambama, do impresivnih torza što ukrašavaju oruđa i oružja prastarih lovaca. Nije ni danas retkost, mada to nije obično i nije učestalo, da ljudi tvore blistave predmete koji stvaraoča ili nekoga njemu bliskog čine lepim, skladnim i dopadljivim. Ili da stvari i predmete koje svakodneвно koriste — nezavisno od zaokruženosti njihove upotrebe svrhe, ili baš zbog nje — ukrašavaju kroz slatki trud vođeni jednostavnim zahtevom oka i duha. Taj zahtev, na sreću, niti traži objašnjenja, niti su mu ona potrebna. Ovo je, doduše, češće u ruralnim sredinama, gde ljudi o vremenu sude po zalasku sunca, boji lišća i cvetu planinskog čaja.

A mi, čije je vreme raskomadano mehaničkim napravama, isečke vremena neutrošene u aktivnosti koje nam je dodelila neka sila izvan nas, uglavnom popunjavamo kurioznim gestovima i konvencionalnim razgovorima. Samo u retkim trenucima distanciranja od sive monotonijske svakodnevnice, razmišljajući o stvarima između neba i zemlje, dokučimo i pitanja neba i zemlje. Možemo se nadati da će ovi trenuci biti sve češći, da će nam osvežavati dah i uliti više snage u želji da svakodnevnicu učinimo nesvakodnevnom. Upravo zbog toga što je mogućnost radikalizacije univerzalna, što su nosioci radikalnih potreba manje ili više svi ljudi. I oni koji drže da to nisu, i oni za koje drugi drže da to nisu. Isto kao što je funkcioniranje ne-radikalnih potreba prisutno (i) kod onih kod kojih je osnovno radikalno držanje i orijentacija.

Ipak, šta će se dogoditi s nebom i zemljom proizvod je onoga što se zbiva između njih. Jer, dok se mi na ovaj način, prizivajući budućnost, postavljamo u pitanja radikalizovanja ljudskih potreba, uz dobre izgleda može se dogoditi da uskoro na Zemlji uopšte ne bude čoveka. Za takvu stvar Kapital već vekovima vrši pripreme. Doduše, za sada je potisnut i pritisnut čovek kao čovek, a apostrofirani su bankari i generali. Neke vrlo ilustrativne činjenice:

Dok u razvijenim zemljama grmimo na potrošačko-rasipničku kulturu, 60 odsto svetskog stanovništva je pothranjeno, hronično gladuje ili umire zbog neishranjenosti. Oni koji se deklariraju za mir i slobodu, ruše demokratski izabrane vlade i kroje režime po svome aršinu. U 1980. godini direktno za naoružanje izdvojice se preko 500 milijardi dolara; troškovi »po jednom ubijenom«, kako su to izračunali militaristički planeri, danas iznose oko 20.000 dolara — u isto vreme za sprečavanje zaraznih bolesti, za elementarno opfismenjavanje, za zaštitu čoveka od patoloških uticaja sredine koju je degradirao profiterski organizovanom proizvodnjom, izdvajaju se sredstva odmerena apotekarskom vagom. Oni koji propovedaju slobodu i ljudsko dostojanstvo finansiraju istraživanja s očekivanjem da će se psihohirurškom metodom moći otkloniti nezadovoljstvo i agresivnost, izazvani frustracijama u bezličnim i gvozdanim uslovima kasarne, škole, proizvodne trake, stanovanja, itd. Sve ovo, i slično ovome, zbiljska je manifestacija jedne od alternativa koju donosi Kapital.

Ako je verovati Marksu i marksizmu, Kapital je pripremio i alternativu. Svet će, naime, krenuti putem epohalne realizacije socijalizma, s obzirom da to neposredno sledi s karakterom savremenih proizvodnih snaga, neposredno izvire iz protivrečnosti savremenog kapitalizma. Međutim, nijedna od pomenutih mogućnosti što se nude kapitalističkoj biti savremenog sveta, nije nužna. Doduše, svaka od njih je moguća. A možda neke od mogućnosti, zatamnjene opskurnim plaštom budućnosti, nisu uopšte dotaknute ovim rečima, niti bilo čijim objašnjenjem. Ali, isto tako nas uči marksizam, šta je nužno, tj. koja alternativa će biti realizovana, zavisi (takođe) od volje, svesti i htenja ljudi, od njihovog neposrednog angažovanja.

Težina revolucionarnog opredeljenja baš i proizlazi iz složenosti uslova u kojima se treba angažovati na destrukciji kulture ka njenom prevazilaženju, u smislu one koja će radikalnost shvatiti kao svoj izvor i smisao. Ta težina je ujedno i čar i iza-zov revolucionaru, kao što je to uvek kada se nešto zbiva na ljudski način, po meri čoveka.

Takozvani revolucionari-humanisti ponekad se zadovoljavaju razmišljanjem o tehničkoj varijantizaciji savremenog sveta, prete vizijom robotizovanog društva u kojem će svi biti odlični vozači automobila i verni televizijski gledaoci, a niko neće biti zainteresovan za grčke tragedije i uopšte autentično stvaralaštvo. Zadovoljavaju se deklarisanjem protiv postojećeg, za drugi i drukčiji svet. Cemu, vrlo je moguća impresija, ovi patetični izlivi, kada je naša ne-moć uslovljena moći drugoga i drugih, kada se svako angažovanje u dimenziji ljudskog navlači na klizav teren, na kojem nakon pada sledi gubitak, poraz ili smrt; kada će, na koncu, neko drugi, nezavisno od našeg angažovanja, već nekako uspeti u afirmaciji ljudskog — novog sveta i novog čoveka.

Kada naš kvijetistički habitus preraste u konstruktivno delanje na ozbiljenju ljudskijeg života i njemu primerenog društva, tek tada će čovek kao čovek igrati ogromnu, ne bednu ulogu, a bankar i general nikakvu, tek tada će revolucionarna egzistencija, kojom se uobičajeno deklariramo, odista postati revolucionarna. Samo tako i time atribut »revolucionara« može postati svišan, jer će se jednostavno raditi o egzistenciji čoveka kao čoveka. Čoveka koji će živeti u fonu svoje potrebe da stvara, neprestano kreirajući identitet sa samim sobom, u spletu i kroz splet potreba izvedenih i vođenih jedinstvenom potrebom za sobom i za drugim — potrebom radikalnosti.

Velike, istorijske promene u načinu života više liče toku malih potoka, što nenametljivo meandrama šaraju prostore senovitih šuma, nego nabujaljoj reci koja ruši sve pred sobom, uzdajući se samo u svoju snagu. Zato revolucionaru i nije (samo) zadatak uzlet u visine s kojih će o zemaljskim stvarima naslućivati po njihovim konturama. Pred njim su, da završim, i mnogo »prizemljiji«, siroviji i suroviji zadaci. Jer, bez beskonačno mnogo »malih« bitki i pobeda nema tkanja tkiva novog društva i novog čoveka. U ovome smislu, izgleda, još uvek je aktuelna davno izrečena maksima: »Gde čovek može živeti, može se živeti ljudski«.

Moderni roman i nadrealizam

mišel giomar

Uzimajući *moderni roman i nadrealizam* za temu svog saopštenja, mislio sam da se prihvatam ograničenog zadatka. Nepoverenje koje je Andre Breton (André Breton) pokazivao prema tradicionalnom romanu učvršćivalo je u meni uverenje da bi mali broj romana mogao da se uklopi u okviru ovih desetodnevni razgovora o nadrealizmu. Pošto sam načinio spisak dela koja, s razlogom ili neopravdano, po raznim osnovama, mogu da privuku moju pažnju, uvideo sam da bi ta tema, naprotiv, zahtevala da proučim sve pokušaje koji su u toku poslednjih četrdeset godina učinjeni u oblasti romana, i da ona u sebi nosi toliko složenih, mnogostranih problema da ću biti u stanju da pomenem samo neke njene opšte i sasvim omeđene vidove.

Poznato je da je od samog početka nadrealizam pokazivao nepoverenje prema romanu, a poznate su i kritike koje mu je Andre Breton upućivao; on u njima umesno izličito pominje one vidove romana čije korišćenje zabranjuje — na primer, živopisnu pustolovinu i psihološki roman, tradicionalnu psihološku analizu jednog junaka, na čije nazadovanje on ukazuje još u svom prvom *Manifestu*:

»Polako! stigao sam do psihologije, predmeta s kojim i ne pomišljam da zbijam šale. Fisac se hvata za jedan karakter, i pošto ga da, vóda ga po svetu. Ma šta se dogodilo, taj junak, čije su akcije i reakcije prekrasno predviđene, obavezan je prema samom sebi da izigrava, ostavljajući u isti mah utisak da ih ne izigrava, proračune čiji je predmet. Može izgledati da ga talasi života dižu, valjaju, bacaju naniže, on će uvek pripadati tom *uobličenom* ljudskom tipu. Tu je reč samo o šahovskoj partiji koja me ni najmanje ne zanima, pošto za mene čovek, ma kakav on bio, predstavlja slabog protivnika«.

Andre Breton poniče i zanimljivost svakog opisa, anegdote, onoga što je vezano za neke konkretne okolnosti, bilo da se ti elementi romana tiču junaka, slike predela, ili dekora:

»A opisi! Ništa se ne može uporediti s njihovom ništavošću; oni ne predstavljaju ništa drugo do gomilanje jednih preko drugih slika iz raznih kataloga, iz kojih ih pisac po svom čefu uzima u sve većem broju. On koristi priliku da mi potura te svoje razglednice, nastoji da me navede da se s njim složim u pogledu opštepoznatih stvari.«

I, kao što znate, Breton je kao primer izuzetno beznačajnih opisa navodio jedan opis iz *Zločina i kazne* Fjodora Dostojevskog. Još u prvim rečenicama *Nade* on ponovo potvrđuje tu zabranu onda kada izričito kaže da je svrha brojnih fotografskih ilustracija tog dela da odstrane svaki opis koji je on osudio kao ništavan u svom *Manifestu*. Breton zabranjuje sve što je vezano za neke konkretne okolnosti i za metodičnost u stvaranju romana:

»(...) činjenica da svaka od njihovih opaski (kaže Breton o romansirima koje nadahnjuje ono što on naziva *realističkim stavom*) nosi nepotrebno posebno obeležje nečega što je vezano za neke konkretne okolnosti, navodi me na pomisao da se oni zabavljaju na moj račun. Oni me ne pošteduju nijednog dvoumljenja u pogledu junaka romana: da li će on biti plav? kako će se zvati? da li ćemo doći po njega na leto? Na sva ta pitanja ramansijer je jednom za svagda nasumce odgovorio. Meni je ostavljeno jedno jedino diskreciono pravo: pravo da zatvorim knjigu, što ne propuštam da učinim, negde oko prve stranice.«

Mogu li pisci posle toga da pristupaju pisanju romana? Breton prihvata zamisao Pola Valerija (Paul Valéry) da u jednu antologiju sakupi najveći mogući broj početaka romana od čije je besmislenosti mnogo očekivao.

Najzad, i izrađenost i struktuiranost romana (koje su neophodne priči, dok su manje neophodne pesmi), na prvi pogled su nespojive s načelima automatskog i spontanog pisanja... Prema tome, izgleda da mali broj elemenata romana stoji na raspolaganju piscu-nadrealisti.

Načini nadrealističkog izražavanja udovoljili su u praksi pomenutim zabranama. Prema opšteprihvaćenom mišljenju, sli-